

TERMINÀLIA parla amb...

Josep Lluís Barona Vilar, catedràtic d'Història de la Ciència de la Universitat de València

Josep Lluís Barona Vilar (València, 1955)

És catedràtic d'Història de la Ciència a la Universitat de València. Membre de l'Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero, on dirigeix el programa de doctorat interuniversitari Estudis Històrics i Socials sobre Ciència, Medicina i Comunicació Científica. És autor de més de dues-centes publicacions sobre la salut i la sanitat a Espanya i Europa, sobre la nutrició i la fam, sobre la

circulació del coneixement i sobre l'exili científic espanyol. Investigador principal del grup de recerca SANHISOC (Health in Society), ha dirigit una dotzena de projectes de recerca competitius en les línies esmentades. Com a persona compromesa que és, ha ocupat diversos càrrecs de gestió universitària i ha liderat iniciatives socials i polítiques al País Valencià.

La història de la ciència, la medicina i la comunicació científica és l'objecte complex de la vostra especialització. Com i quan us adoneu que el vostre camí dins de la medicina us condueix cap als estudis històrics i socials? Quins són els vostres referents?

Vaig iniciar els estudis de medicina amb vocació de psiquiatre i des dels darrers anys em vaig formar en psiquiatria a l'Hospital Clínic de la Universitat de València, on la professora Carmen Leal dirigia un grup molt actiu. Després hi vaig encetar l'especialitat de psiquiatria al mateix temps que feia guardies a l'immens contenidor de malalts i malalties mentals que era el psiquiàtric de Bétera. L'experiència em va marcar. Influït pel magnetisme acadèmic de J. M. López Piñero vaig fer la tesi de llicenciatura sobre la psiquiatria a Espanya a l'inici del segle XX i el doctorat sobre la fisiologia experimental al segle XIX. La gran capacitat d'atrac-

ció de la història de la medicina em va enlluernar i no vaig desaprovechar l'oportunitat d'ocupar un lloc com a professor ajudant amb López Piñero. Va ser la fi de la vocació psiquiàtrica i l'inici d'un periple europeu en el domini de la història de la ciència. Una primera etapa, lligada al món germànic, tradicional referent de la història de la medicina: vaig estar a Heidelberg, vaig passar per Münster i, només doctorar-me, per Wolfenbüttel. Però la dinàmica internacional en història de la ciència portava al món anglosaxó, on perspectives més sociològiques n'obrien de noves que sovint qüestionaven els esquemes tradicionals d'anàlisi històrica. Des de la meitat dels anys noranta han estat els grups britànics i nord-americans els que més han influït en la nova deriva. Vaig tenir la sort de treballar el 1993 al Trinity College d'Oxford, sota la tutela d'Alistair Crombie, i després em vaig vincular amb el grup de la Wellcome Unit for the History of Medicine dirigit

per Mark Harrison. Aquest vincle, junt amb la col·laboració amb grups escandinaus, holandesos i flamencs, han marcat la meua trajectòria posterior. Avui en dia crec que la historiografia mèdica i científica espanyola, d'una manera o altra, és present als principals fòrums internacionals.

Com veieu la situació de la recerca en aquesta temàtica? Hi ha prou massa crítica d'investigadors? Són línies de recerca atractives per als estudiants de màster i de doctorat actuals? Quan hi ha hagut més interès per aquesta temàtica? Hi ha hagut cap fet que hagi permès augmentar l'interès per la temàtica? Heu notat una reducció de l'interès dels aspectes històrics i socials en benefici dels aspectes tecnològics?

La història de la medicina, com també la història de la ciència, va experimentar un cert creixement acadèmic als anys vuitanta i darrerament ha anat perdent força instituci-

onal amb les polítiques de reducció de les humanitats i les ciències socials a tot Europa. Encara que les situacions són diferents a cada país, hi ha hagut una tendència a refugiar-se en territoris més interdisciplinaris, com ara els *science studies* o *science, technology and society*, on l'espai comú amb sociòlegs, lingüistes, filòsofs i historiadors ha reconceptualitzat el nostre àmbit de coneixement i ha marcat una orientació més *science in society*. Per altra banda, la supervivència docent ha estat —i encara ho és— una batalla molt forta per reivindicar a les carreres científiques un espai de reflexió social i humanística que no sempre ha tingut èxit. Potser la Universitat de València és, a hores d'ara, una excepció si tenim en compte que el nostre departament imparteix docència en una dotzena de titulacions gairebé totes de ciències i salut. El màster i el postgrau han significat un treball molt intens recompensat amb una capacitat d'atracció interdisciplinària suficient per garantir la supervivència. Ara hem buscat lligams interuniversitaris amb la Universitat d'Alacant i la Universitat Miguel Hernández d'Elx, i les línies de recerca cada cop miren més als problemes contemporanis i s'allunyen més del pasat més remot.

A l'Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero dirigeu el programa de doctorat interuniversitari i participeu en el màster. Quina antiguitat tenen aquests estudis? Quins llicenciats o graduats s'incorporen a aquesta mena d'estudis de postgrau? Per quins temes de recerca es decanten els doctorands? Quins els proposeu?

Partim d'un doctorat en Història de la Ciència i Documentació Científica creat per López Piñero als anys vuitanta, que ha anat transformant-se fins al doctorat actual, de caràcter interuniversitari, que abraça història de la ciència i comunicació científica, i que a partir d'enguany s'acurta a un any i té un caràcter semipresencial. És una nova experiència que encetem justament quan el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) se retira del nostre Institut: hi col·laborem tres universitats, passa de dos anys a un i oferim l'opció de fer-lo en línia. Analitzarem el resultat, però estem molt il·lusionats amb la nova experiència. Els nostres estudiants tenen una procedència variada. Hi ha la presència constant de professors de secundària, normalment de ciències o de salut; hi ha també periodistes, documentalistes, filòsofs, historiadors. Normalment els estudiants de

La supervivència docent ha estat —i encara ho és— una batalla molt forta per reivindicar a les carreres científiques un espai de reflexió social i humanística que no sempre ha tingut èxit

postgrau coneixen les nostres línies de recerca i s'hi incorporen per fer la seua recerca de màster i més tard de doctorat.

Heu estat professor convidat a diverses universitats americanes i europees. Què podem aprendre de fora en història de la medicina i de la ciència? Quines condicions de treball dels investigadors estrangers convindria importar cap aquí (accés a la dades, digitalització de fons documentals, estructures de recerca, etc.)?

Vivim en un món acadèmicament globalitzat on, al meu entendre, no hi té cabuda l'aïllament i cada vegada perden més el sentit les simples tradicions nacionals. En el nostre domini, que està a cavall de les ciències i les humanitats, de les ciències socials i la història, hem de ser capaços d'aprendre de les tradicions multidisciplinàries habituals entre els grups anglosaxons, holandesos i escandinaus. La fragmentació del coneixement en àrees tancades no sols és cognitivament una fal·làcia empobridora, sinó que també en aquesta mena de lluita acadèmica per la supervivència hem d'imitar les estructures de recerca interdisciplinària i reivindicar la importància de la cultura humanística. Pel que fa a l'heurística, el nostre país ha experimentat una gran transformació en la cultura digital, cosa que ens permet acostar-nos i assimilar-nos encara més a la cultura acadèmica europea. Aquest és l'horitzó, tot i que siguem enca-

Hem d'imitar les estructures de recerca interdisciplinària i reivindicar la importància de la cultura humanística

ra molt febles davant la burocràcia acadèmica de Brussel·les.

És la medicina l'àmbit temàtic més prolífic en estudis històrics? Per què? Quines disciplines científiques la segueixen? Revisant els programes de congressos d'història de la ciència, podem veure que s'inclouen també àmbits de recerca vinculats a les ciències socials: hi ha també tradició d'història de les ciències humanes, com la lingüística, l'antropologia o la filosofia?

Més que la medicina jo diria que és la salut, un element essencial per analitzar les societats del present i del passat. En bona mesura hem passat de parlar de la medicina a parlar de la salut i de la malaltia, de les institucions, dels grups humans... És a dir, no importa tant el discurs de la medicina o l'eficàcia de les tecnologies associades com la societat on s'apliquen. És per això que hi ha una certa simbiosi i interacció entre les diverses perspectives complementàries: la història social, la demografia, la història econòmica, la química o la medicina. En el domini de la salut, la perspectiva cultural —en un sentit ampli—, on entrarien la lingüística, l'antropologia o la filosofia, ha ocupat sempre un lloc ben important.

Quines són les revistes científiques de referència en història de la ciència i de la medicina? Hi ha obres seminals en aquest àmbit?

En l'àmbit del periodisme historicomèdic i historicocientífic, des dels anys vuitanta hi ha hagut un clar predomini de les revistes angloamericanes. Abans hi havia revistes de gran qualitat que se publicaven en alemany, com *Gesne-*

rus, *Sudhoff's Archiv*, *Medizinhistorisches Journal*; en italià, com *Medicina nei Secoli*, i en castellà, com *Asclepio*. Cada cop més la comunicació internacional va quedant reduïda a l'ús de l'anglès i han anat prenent força revistes com *Annals of Science*, *Isis*, *Medical History*, *Social History of Medicine*, *Social Studies of Science*, *Bulletin for the History of Medicine*, entre d'altres. Paral·lelament, les revistes monolingües no angleses han anat introduint l'anglès, com el cas de *Dynamis*, la revista espanyola possiblement més internacional en el nostre àmbit.

Per altra banda, les influències de la nova història de la ciència i les relacions amb la sociologia del coneixement han incorporat les obres de grans autors com ara Thomas Kuhn, Bruno Latour, Steven Sha-

pin... una generació seminal de treballs que des dels vuitanta han canviat el rumb historiogràfic.

En la història de la ciència es produeix la confluència entre l'enciclopedisme (els referents personals i institucionals), la història general (etapes, dates i esdeveniments clau) i la demografia (dades quantitatives sobre poblacions, migracions, economia, etc.). Quins altres elements hi afegirieu?

La darrera historiografia aparca la dimensió heroica personal i tracta de superar la visió internalista i acumulativa des d'una perspectiva d'integració de la ciència i la medicina dins de la societat. Per això l'economia, la demografia, les institucions i la política aporten elements d'anàlisi complementaris.

Font: Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero

Font: Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero

La terminologia mèdica com a objecte d'anàlisi diacrònica és una línia de recerca ben definida i amb seguidors específics en el nostre país i també en d'altres

Quin paper té l'estudi de la terminologia en la història de la medicina? És un àmbit prou analitzat?

El llenguatge científic és essencial perquè representa la construcció de la realitat per part de les disciplines científiques. La terminologia mèdica com a objecte d'anàlisi diacrònica és una línia de recerca ben definida i amb seguidors específics en el nostre país i també en d'altres. Al nostre país ha quedat dins de la història de la medicina o fora en dominis de lingüística aplicada o traducció. Trobe a faltar espais acadèmics comuns de col·laboració i d'interacció.

Sou expert en història de la salut i de la sanitat dels segles XIX i XX, però quin és el període històric més ben estudiat des del punt de vista

terminològic? I quins períodes presenten més llacunes?

Des del punt de vista de la demografia històrica i de l'epidemiologia hi ha una carència de treballs que, amb una perspectiva diacrònica seriosa, puguem establir elements de comprensió per al diagnòstic retrospectiu. Les obres mèdiques i l'anàlisi del llenguatge a partir del segle XX són més senzilles perquè incorporen la mentalitat pròpia del positivisme amb totes les seues limitacions però també cauteles. Abans hi ha un buit molt ampli i difícil d'omplir per raons heurístiques, metodològiques i de l'ambigüitat dels conceptes mèdics.

Ens podeu posar alguns exemples de preguntes o temes de recerca possibles en història dels termes o terminologia diacrònica?

Parlant en línies generals, la dificultat rau a ser capaç d'explicar la relació entre idees/conceptes i paraules. Un exemple paradigmàtic és la doctrina de les febres i les controvèrsies científiques en aquest domini, abans del nou paradigma microbià. El domini de les malalties mentals és un altre territori complex. Els termes prenen sentit en funció del

Les obres mèdiques i l'anàlisi del llenguatge a partir del segle XX són més senzilles perquè incorporen la mentalitat pròpia del positivisme amb totes les seues limitacions però també cauteles

paradigma científic que els crea i els fa servir, sia el galenisme i la doctrina humoral, sia la medicina experimental de laboratori. Per altra banda, la gènesi de nous coneixements és un camp magnífic on el passat i el present interactuen. Pensem en la ciència de l'alimentació al principi del segle XX o en el domini de la genètica i la biologia molecular. L'anàlisi dels nous territoris i els conflictes nominals i semàntics són aproximacions fonamentals.

La vostra recerca s'ha orientat també cap a l'anàlisi de la circulació del coneixement (transferència, comunicació, divulgació). A més, sou col·laborador regular de revistes de

En el context europeu la divulgació científica en llengua catalana ocupa un lloc preeminent, reconegut en molts àmbits. Això, si més no, hauria de garantir espais de comunicació científica en llengua pròpia entre els ciutadans, l'expert i el profà, el metge i el malalt

tat Jaume I (UJI) de Castelló i s'obri la perspectiva de la recerca a altres àrees com ara la sociologia, la lingüística i la traducció, el periodisme i la comunicació. Això comporta un procediment llarg i complex que haurem de recórrer amb paciència, però estem decidits a assumir el repte de crear un centre més ampli i ambiciós de bell nou.

Ens podeu explicar breument per als lectors de TERMINÀLIA qui era el professor López Piñero, si us plau?

divulgació científica. Com a historiadors, com veieu el panorama de la divulgació científica en llengua catalana? Pot arribar a ser l'únic reducte de la comunicació científica en llengua pròpia, si la recerca i la docència universitària van incorporant cada vegada més l'anglès com a llengua vehicular?

En el context europeu la divulgació científica en llengua catalana ocupa un lloc preeminent, reconegut en molts àmbits. S'ha fet una inversió i un treball molt ben fet. Això, si més no, hauria de garantir espais de comunicació científica en llengua pròpia entre els ciutadans, l'expert i el profà, el metge i el malalt. Supose que quelcom semblant succeeix a Holanda, Dinamarca o als països escandinaus, on hi ha un equilibri entre la conservació de la llengua

pròpia i l'acceptació sense restriccions de l'anglès com a llengua de comunicació internacional.

L'Institut d'Història de la Medicina i de la Ciència López Piñero ha patit (o està patint) l'amenaça de tancament per part d'un dels seus patrons, el CSIC. Aquesta pressió s'emmarca en una situació de retallades econòmiques i estructurals de la recerca a l'Estat espanyol. Com s'està vivint la situació a l'Institut? Quin és l'estat actual del problema?

Amb la col·laboració i el suport del Rectorat de la Universitat de València estem en converses per relançar un institut interuniversitari d'estudis sobre història de la ciència i comunicació científica coordinat a València, on s'integren les dues universitats d'Alacant i la Universi-

Va ser catedràtic d'Història de la Medicina a la Universitat de València des dels anys cinquanta fins a la seua jubilació. Un home que va ser capaç de crear una institució de tall europeu, creant una biblioteca històrica i d'especialitat de gran valor, integrant el patrimoni material de la ciència en un petit museu i, amb un gran poder d'atracció personal, establint els fonaments d'una història de la medicina menys tancada a l'erudició tradicional i més oberta a l'antropologia i la història social. López Piñero va tenir una llarga nòmina de deixebles que passaren per València i s'escamparen per moltes universitats espanyoles. És per això que se'l pot considerar mestre i referent d'una generació d'historiadors de la medicina espanyols.

CONSELL DE REDACCIÓ